

[B] **VERNIEUWEND EN KLASSIEK.
TOON BREËS OVER STIJN STREUVELS**

Over Stijn Streuvels (schrijversnaam van Frank Lateur, 1871-1969) en zijn omvangrijke oeuvre, dat vele decennia zijn weg vond naar ontelbare lezers en met alle grote prijzen werd bekroond, zijn door de jaren heen zoveel boeken en opstellen verschenen dat men zich kan afvragen wat daar nog aan kan worden toegevoegd. Het oeuvre van de auteur heeft, met klassieke werken als *De vlaschaard* en *Het leven en de dood in den ast*, maar ook met vele andere vandaag niet meer zo bekende verhalen, zoals *Jantje Verdure*, *De kalfkoe*, *Zomerzondag* of *Horieneke*, moeiteloos de tand des tijds doorstaan. Maar: wat voor nieuws kan men over zijn werk nog vertellen? In de jaren tachtig van de vorige eeuw leek deze vraag impliciet beantwoord, want over de Ingoogemenaar is in die periode zo goed als niets verschenen.

En toch. Hoewel het onder meer dankzij het Stijn Streuvelsgenootschap al lang helemaal niet meer zo stil is op de vlasakker, om de titel van een lezing van Marcel Janssens uit 1990 te parafraseren, er blijft te oogsten. Het wordt bewezen door de opmerkelijke studie die ik hier bespreek. En we hadden het kunnen weten, want zo gaat dat met rijke oeuvres. Dat van Streuvels bestrijkt niet alleen ruim een halve eeuw, het stelt uiteenlopende thema's en eeuwige vraagstukken aan de orde, omvat verschillende genres en vertoont, bij alle eenheid, interessante ontwikkelingen. Dat laatste geldt ook voor het leven van de auteur. Zie alleen al de eerste jaren van zijn schrijverschap, die ontworsteling aan dat "kleine" West-Vlaamse milieu: het is niet zozeer dat hij met zijn schrijven en contacten met andersdenkenden tegen zijn familie inging, het is vooral zo dat met Frank Lateur daar plots, hoewel de artistieke antecedenten met Gezelle gegeven waren, iemand stond die vérdere keek, een taalkunstenaar in de lijn van zijn oom, maar vooral ook een filosoof van formaat – men leze over die vroege jaren uitvoerig in de eerste twee hoofdstukken van Breës' boek; zie de thematiek in zijn creatieve werk, maar ook zijn revelerende filosofische beschouwingen opgetekend op hogere leeftijd. (Een selectie daaruit verscheen in 1989 in een bibliothele uitgave bij De Diamantpers in Zandhoven onder de titel *Nulla dies sine linea*;

hopelijk worden die beschouwingen ooit volledig uitgegeven.) Die filosoof-kunstenaar zou dus niet alleen ruim zestig jaar lang schrijven, maar ook intense (brief)contacten onderhouden met collega-schrijvers en kunstenaars – geen wonder dat zo iemand al ontelbare malen het onderwerp is geweest van essays, biografische en monografische studies, zelfs verschillende doctoraten, en dat ook belangrijke delen uit Streuvels' briefwisseling zijn uitgegeven.

Maar tot hiertoe had nog niemand één grote synthetische studie ondernomen van alles wat intussen over de bewoner van Het Lijsternest in Ingoogem verschenen was. Dát nu was het project van Toon Brëes. Hij voltooide het met verve. In bijna duizend pagina's brengt hij een samenvattend en kritisch verslag van alle substantiële studies over Streuvels. Breës ordent zijn bevindingen thematisch in zestien hoofdstukken, die zowat alle aspecten van Streuvels' leven en schrijverschap bestrijken: zijn thema's en stijl, zijn privéleven en raaklijnen daarvan met het literaire werk, Streuvels' realisme en literatuuropvattingen, zijn belangstelling voor de metafysica, vrienden en tijdgenoten, de oorlog en collaboratiebeschuldigingen, Streuvels' vertalers, literaire agenten en uitgevers in Duitsland... De ruim duizend (boeiende) voetnoten met de verklaring van talloze realia onderstrepen daarbij de acribie van de vorser en vormen een naslagwerk op zich, waarin veel informatie wordt aangereikt die vaak nergens anders te vinden is. Breës heeft niet alleen de secundaire Streuvelsliteratuur geanalyseerd, tot zijn voorwerp van onderzoek horen ook de oorspronkelijke recensies van Streuvels' boeken – zijn werk bevat zo de eerste volledige receptiegeschiedenis over de schrijver –, evenals brieven en veel onuitgegeven archiefstukken. Hij beschrijft hoe voorgangers het werk van Streuvels hebben geïnterpreteerd en biedt zijn eigen interpretaties en evaluaties aan. (Misschien is zijn nogal negatieve oordeel over *De Maanden* (p. 296), in feite toch een zo door en door streuveliaanse tekst, een van de weinige waar ik me niet in kan vinden.)

Wezen literatuurhistorici er al eerder op dat Streuvels een nieuwe levensbeschrijving verdient, na de oudere biografie van André Demedts (1971) en de te kwader trouw gepubliceerde boeken van Hedwig Speliers (1994, 1999), dan bewijst Breës overtuigend waarom. Al is zijn werk zeker geen pure biografie –

hij schrijft ook dat hij die niet wilde maken, “omdat daarin al te veel aandacht dreigt te gaan naar een aantal anekdotes die minder relevant zijn voor het schrijverschap als dusdanig” (p. 9) – toch hebben vele passages een sterk biografische inslag. Zo wordt het leven vaak bij de hand genomen waar werk van Streuvels wordt geïnterpreteerd. Toch is Breës’ focus van meet af aan duidelijk. Zijn grote literair-esthetische aandacht wijst er al gauw op dat hij zich sterk bewust is van de eigen, geconstrueerde esthetische werkelijkheid die een literaire tekst vormt en dat hij niet in de valkuil zal trappen door een een-op-eenrelatie tussen een literair oeuvre en een leven te construeren. In het leven kan wél, als een van vele elementen, een extra zoeklicht worden gevonden bij de literaire analyse. Breës doet geen ononderbouwde of provocerende vaststellingen. Hij beschouwt rustig en legt verbanden tussen uiteenlopende documenten. Zo komt hij onder meer tot de stelling dat de dualiteit Frank Lateur/Stijn Streuvels – de eerste de zogenaamde *Spießbürger*, de tweede de zogenaamde progressief of revolutionair – onmogelijk vol te houden is. In het spoor van Luc Schepens stelt Breës de dualiteit zowel binnen het oeuvre als binnen de mens vast. De kritiek op louter formele religiositeit, bijvoorbeeld, is in Streuvels’ literaire werk aan de orde, maar is ook kenmerkend voor de burger Frank Lateur.

De dualiteitsthese was een van de stokpaardjes van Speliers, die het in deze studie hard te verduren krijgt. Men vraagt zich na lectuur van Breës’ onderzoek af wat van Speliers’ jongste Streuvelsboeken eigenlijk overeind blijft. Breës toont aan dat deze essayist, die tussen 1965 en 2000 zijn stempel drukte op het Streuvelsonderzoek, in zijn biografie veel gewoon heeft geplagieerd. Dat zij dan maar zo. Veel erger is dat hij zaken in een verkeerd daglicht heeft geplaatst (om het verbloemend te zeggen), ronduit leugens heeft verspreid (om het duidelijker te zeggen) en via kromme redeneringen, irrelevante associaties en uit de juiste context gehaalde “citaten” een verdachtmakend verhaal heeft opgebouwd om eigen vooropgezette ideologische overtuigingen kracht bij te zetten (om het preciezer te zeggen). Zo is Speliers voor een groot deel verantwoordelijk voor “een opzettelijke nazificatie van Stijn Streuvels”, zoals de titel van een van Breës’ hoofdstukken luidt. Om het eigen verhaal sterker te

maken, schuwde Speliers zelfs niet om nazipropaganda (bv. de *Tätigkeitsberichte* van de Brusselse Propaganda Abteilung) gewoon te kopiëren en te presenteren als argument in een wetenschappelijke redenering. Breës toont het allemaal gedetailleerd aan, met de nodige documenten en ingehouden stem. Naar de motieven van Speliers kan men slechts gissen, maar dat doet Breës niet, hij brengt rustig een tegenargumentatie aan. Dat doet hij in een ander hoofdstuk ook als hij zich afvraagt hoe sommigen erin zijn geslaagd Streuvels’ werk als *Blut und Boden*-literatuur te zien – een etiket dat hij grondig analyseert, om daarna vast te stellen dat het helemaal niet verenigbaar is met (bijvoorbeeld) de hoofdthematiek uit Streuvels’ werk. “De vaak pessimistische inhoud en de eigenzinnige, authentiek-artistieke taal van Streuvels kwamen niet overeen met de vereisten van de Duitse Blut-und-Bodenpropaganda” (p. 374). In de brede context hiervan worden o.m. ook Streuvels’ bekroning met de Rembrandtprijs, de verfilming van *De vlaschaard* en contacten in Duitsland onder de loep genomen. De oorlog speelt een voorname rol in dit boek. Ook de Eerste Wereldoorlog, want Streuvels’ dagboek van 1914-1918 wordt aan een uitvoerig onderzoek onderworpen. Toen enkele Duitse officieren zich in Het Lijsternest onderdak hadden verschaft, schreef Streuvels in zijn dagboek dat deze zich eerder beschaafd gedroegen. Waarna hij door sommigen Duitsgezind werd genoemd. En om het nog krasser te maken, gebruikte Speliers dit “bewijs van germanofilie” zelfs als een opstap om het later over Streuvels’ nazistische sympathieën te hebben. Toch wijst Breës ook op de verdiensten van Speliers, die de aandacht voor Streuvels levendig hield en vernieuwende en belangwekkende publicaties bracht (p. 12). Die revelerende publicaties dateren wel van de jaren 1960-’70 – nadien vergat de essayist zijn eerdere inzichten en keerde hij zijn vroegere evaluaties om.

Maar de vele rechtzettingen en nuances die Toon Breës aanbrengt, betreffen gelukkig niet alleen Speliers, en ook niet alleen het leven van Streuvels. In een apart hoofdstuk illustreert hij uitvoerig hoe onterecht literatuurbeschouwers nauwelijks aandacht hebben geschonken aan het erotische in Streuvels’ werk – de erotiek die volgens Breës “in de meeste romans en verhalen zelfs een structureel

Stijn Streuvels in het Lijsternest in Ingooigem.

bepalende factor is” (p. 849). Het zijn fantastische passages, gesteund op een stevige tekststudie. Duidelijk wordt ook dat critici zich hebben blindgestaard op Streuvels’ natuurbeschrijvingen, terwijl het de auteur altijd ging over de plaats van de méns in de kosmische natuur. Daarmee hangt het realisme-etiket samen dat de West-Vlaming vaak krijgt opgeplakt – een stempel waarvan Breës de eenzijdigheid aantoont. Het verrast niet: Streuvels’ focus op het lot van de mens in het geheel der dingen kón niet leiden tot een “kopieerlust des dagelijkschen levens”. De auteur vond ook zelf dit etiket misplaatst: “Ik ga onder geen vaantje”, stelde hij. Dit betekent dat hij zich, noch “ideologisch, noch politiek of filosofisch bij een maatschappelijke groep wilde aansluiten, noch door literair-artistieke modetrends liet inpalmen” (p. 851).

Helemaal in de lijn van Breës’ bedoeling om, zoals het betaamt in een boek over een *schrijver*, het literaire werk centraal te plaatsen, liggen ten slotte zijn fundamentele en deels vernieuwende beschouwingen over Streuvels’ autonome en authentieke kunsttaal en over zijn romantechniek,

waar hij aparte hoofdstukken aan wijdt.

En zo ligt voor ons een essentieel Streuvelsboek. Want, zo blijkt, het voornaamste over Streuvels was nog niet gezegd; dringend moest een reeks clichés over diens werk worden herzien. “We moeten Streuvels bevrijden”, luidt het aan het eind van het boek, “definitief bevrijden van het imago van een gedateerde, landelijke, regionale, particularistische, West-Vlaamse heijmatschrijver” (p. 853). Het is de conclusie van een goede lezer die met rustige, vaste hand zijn bevindingen heeft samengesmeed tot een boek waar in de toekomst geen enkele Streuvelsonderzoeker aan voorbij zal kunnen gaan. En nog belangrijker: een boek dat ons weer naar Streuvels leidt.

STIJN VANCLOOSTER

TOON BREES, *Stijn Streuvels. Een kritische en biografische synthese*, Lannoo, Tielt, 2016, 984 p.